

HAMMARBY-SKARPNÄCK HEMBYGDSFÖRENING

HEMBYGDSVANDRINGAR MED HAMMARBY-SKARPNÄCK HEMBYGDSFÖRENING

28 april 2019, besök på Orhems gård och Gebers

Torbjörn Hallström och Solveig Danielsson berättar.

Fotograf Hans Severinson

Länk till filmen i Youtube (28 min): <https://www.youtube.com/watch?v=KdhHeCQOG-c&t=43s>

Orhems gård, till vänster, och kollektivhuset Gebers

Torbjörn tar till orda utanför manbyggnaden till Orhems gård denna vackra vårdag, och hälsar de ca 20 deltagarna välkomna.

Orhem omnämns första gången år 1409, när fogden i Stockholm framförde att torpet skulle beskattas. Ägaren, riddaren Göthstaff Leksson av Valla gård i Årsta, försvarade sig genom att meddela att gården av hävd varit ett frälsehemman, dvs skattebefriat. Egendomen måste således vara flera hundra år äldre än så. Som jämförelse kan nämnas att fornborgen vid sjön Flaten, inte långt härifrån, är belagd att stamma från 200-talet.

På 15- och 1600-talet blev det vanligt att välbelägna gårdar som denna genom förläningar kom under adligt ägarskap. Bland de första var släktena Bielke och Oxenstierna. ”Drottningen av Skarpnäck”, Maria Sofia de la Gardie, gift med Axel Oxenstiernas brorson Gustaf, tog över här efter makens död 1648. Senare sålde hon gården till en Karin Oxenstierna, som dock aldrig bodde här, men sålde 1663 till Johan von Beijer, vilken omvandlade gården till säteri. Efter reduktionen kring 1680 framtogs adeln sina rättigheter, så även här, och gården kom att ägas av förmöget folk ur borgarklassen.

Manbyggnaden härintill uppfördes 1865, men hade en nästan identisk föregångare från tidigt 1700-tal, som brann ned just 1865. I skrifterna från 1830-talet nämns en dam, Ebba af Wirsén, gift med Hildebrand Hildebrandsson, som bodde här. Han var militär och diplomat, och vistades utomlands i långa perioder. Kvar satt här Ebba i sin ensamhet, och skrev dagböcker och brev, som senare kom att utges i bokform under pseudonymen Frun i Skogen, en sentida

motsvarighet till Årstafruns skrifter ett sekel tidigare. Hon berättade bland annat om en piga, Brunnströmskan, som dagligen körde med mjölk in till stan för försäljning, men med pengarna i fickan fördröjdes återresan av flera krogbesök, med följd att hon vid hemkomsten ofta var närmast opasslig.

Lantbrukseran på Orhem tog slut 1913 i och med att Stockholm stad köpte gården, för att bli hem för vanartiga gossar. Stockholms befolkning ökade trefaldigt under senare delen av artonhundratalet, med svåra sociala och hygieniska problem som följd. Redan 1894 köpte staden egendomen i Skrubba för samma ändamål. Samma tanke genomsyrade också köpet av Skarpnäcks gård 1922, för användning som ålderdomshem. Intill Skarpnäcks gård byggdes på sextiotalet ett antal baracker, avsedda att ersätta det hårt kritiserade Högalids vårdhem.

Orhem, med ca 200 hektar mark och en präktig manbyggnad, kostade vid köpet 225 000 kronor, motsvarande 12 öre per kvadratmeter. Här inrättades en barnkoloni, bland annat med många som drabbats av tuberkulos. Än idag bedrivs här kommunal vård, främst för ungdomar.

Vi rör oss nu ner mot sjön och till anläggningen Gebers, från 1930-talet. Namnet Gebers härrör från bankiren Martin Geber som tog över en bankrörelse från sin far, och som när den såldes till Handelsbanken blev tämligen förmögen. Bland annat köpte han Fågelbro säteri på Värmdö, med flera tusen hektar mark. Marken vid Gebers, en naturskön avstyckning från Orhem, var ett annat förvärv. På ålderns höst testamenterade han markområdet där vi nu står till staden, med villkor att den skulle ha namn efter honom och nyttjas för medellösa personer, och dessutom 800 000 kronor kontant för att bygga ett konvalescens- och rekreationshem. Som arkitekt anlätades norskfödde Karl Güettler, som gav byggnaderna ett funktionalistiskt utseende. Som arkitekt var han annars mest känd som nationalromantiker, med bl a Skansens Högloftet och Nyloftet på sin tidiga meritlista. Anläggningen blev klar 1936, och drevs av det dåvarande kommunala landstinget fram till 1987. Därefter var här flyktingförläggning i några år för att sedan stå tomt fram till 1995.

Nu lämnas mikrofonen till Solveig Danielsson, en av initiativtagarna till det nuvarande kollektivboendet, och boende här.

Hon berättade att det omkring 1990 samlades en grupp ekologiintresserade från Bagarmossen, som undrade varför det var tomt här på Gebers och om inte ett kollektivboende här skulle vara bra. Efter många turer tog HSB hand om saken, och 1995 startades en ombyggnad till 32 lägenheter, efter att det beslutats om en ändring av stadsplanen för användning som boende istället för vård. Bygget hade ekologiska förtecken och drevs delvis som självbyggeri. 80 personer, varav flera barn, flyttade in, efter en kö från både Ekbo och HSB. Som jämförelse, under tiden som konvalescenthem var här 236 vårdplatser, och som flyktingförläggning fanns 400 platser.

Avslutningsvis fick deltagarna en guidning runt anläggningen, vi fick samtala med flera trevliga boende, och Torbjörn och Solveig tackades med varsin applåd.

Refererat av Hans Severinson, januari 2021.